

Leesstrategieën en historisch redeneren van vwo-bovenbouwleerlingen en bachelorstudenten Nederlands. Een beschrijvend hardop-denk-onderzoek in het literatuuronderwijs

1. Inleiding en situering van het onderzoek

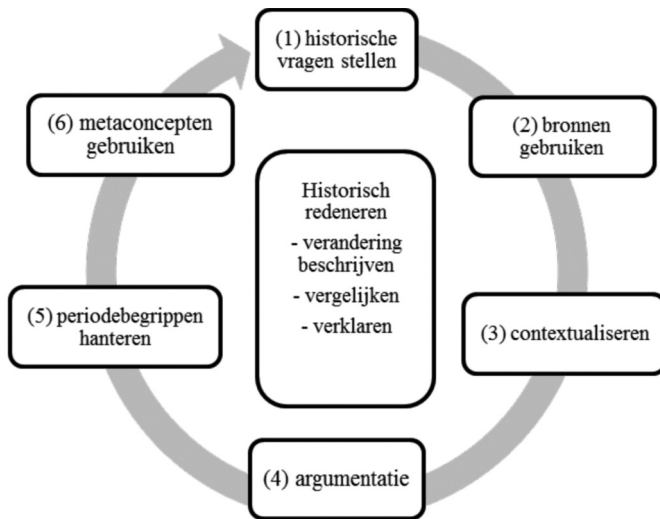
Dit onderzoek richt zich op wat er in de hoofden van leerlingen omgaat als ze historische en moderne literaire teksten lezen en interpreteren. Het beschrijft leesstrategieën bij vwo-leerlingen en studenten Nederlands als zij historische, Nederlandse literatuur hardop lezen.

Zowel aan de universiteit als in het literatuuronderwijs in het voortgezet onderwijs worden ergocentrische en cultuurhistorische benaderingen van de Nederlandse literatuur gehanteerd (Laan 1997). Het uitgangspunt van de cultuurhistorische benadering is dat literair-historische teksten pas volledig kunnen worden begrepen als de relevante context bij het leesproces is betrokken. Om het werken met context bij literaire tek-

sten te ondersteunen, heeft de Amsterdam University Press een serie gepubliceerd (*Tekst-in-Context*) die op dit idee is gebaseerd (zie bijvoorbeeld: Van Zonneveld 2010). De serie beoogt leerlingen te leren contextualiseren en dat ook te kunnen toepassen als ze dergelijke teksten lezen.

Contextualiseren is belangrijk voor effectief literatuuronderwijs: het is namelijk een van de indicatoren van de hogere niveaus van literaire competentie (Witte 2008). Het is ook een belangrijk aspect van historisch redeneren, de kern van modern geschiedsonderwijs. We mogen verwachten dat deze vaardigheid bij historische literaire teksten een belangrijke rol speelt in het tot stand komen van inzicht en begrip. Toch is er nog geen onderzoek gedaan naar de effectiviteit van contextualisering, de hoeksteen van de cultuurhistorische benadering. We weten ook nog niet of en in hoeverre contextualisering bij historische, Nederlandse literatuur, betere lezers maakt.

Van Drie & Van Boxtel (2008) hebben voor de geschiedenisdidactiek een theoretisch model gepubliceerd dat de stappen beschrijft die leerlingen doorlopen als zij over het verleden redeneren (figuur 1). Ik licht het hieronder toe.

Figuur 1: Model Historisch Redeneren.

Volgens Van Drie & Van Boxtel (2008) bestaat historisch redeneren uit drie centrale activiteiten/handelingen:

1. verandering beschrijven;
2. vergelijken;
3. verklaren.

Het uitgangspunt is dat het geschiedenisonderwijs gaat om meer dan basale feitenkennis, die leerlingen benutten om al redenerend historische en recentere gebeurtenissen te interpreteren.

Het model bestaat uit zes componenten: de vaardigheid om verschillende soorten historische vragen (1) te stellen, te herkennen en te begrijpen wordt als een van de belangrijkste competenties in historisch redeneren gezien. Alle andere componenten van historisch redeneren worden uitgevoerd binnen dat kader. Daarom staat (1) bovenaan. Men dient bronnen (2) op zowel bruikbaarheid als betrouwbaarheid te kunnen beoordelen en men moet daaruit informatie kunnen selecteren, interpreteren en vergelijken. Verder dient men elke bron – een historisch fenomeen, een object, een uitspraak, een tekst, een afbeelding – in tijd, ruimte en sociale context (3) te kunnen plaatsen om die te kunnen beschrijven, verklaren, vergelijken en evalueren. Het bewijs dat men zo verzamelt uit bronnen dient als argumentatie voor het proces van historisch redeneren dat de vorm aanneemt van een betoog/redenering. Binnen die redenering moeten de leerlingen laten zien dat ze op intelligente wijze niet alleen tijdspecifieke termen en begrippen (5), zoals ‘faraos’ en ‘feodalisme’, kunnen gebruiken, maar ook verbanden kunnen leggen tussen historische gebeurtenissen met behulp van meta-concepten (6), zoals ‘bewijs’, ‘oorzaak’, ‘verklaring’, ‘empathie’, ‘tijd’, ‘ruimte’, ‘verandering’, ‘bron’, ‘feit’, ‘beschrijving’ en ‘vertelling’ (Van Drie & Van Boxtel 2008).

Het model is reeds toegepast in de praktijk van verschillende geschiedenisdocenten (Van Drie & Van Boxtel 2011; Van Boxtel & Van Drie 2012), maar toepassing in de praktijk van het literatuurgeschiedenisonderwijs is tot dusver achterwege gebleven. Dit beschrijvend onderzoek is een eerste aanzet daartoe.

2. Onderzoeksvraag

Gebruiken leerlingen en/of studenten Nederlands elementen van historisch redeneren tijdens het lezen van Nederlandse literatuur?

3. Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestond uit acht beginnende literatuurlezers (vier sterke lezers uit resp. groep 1: 4-vwo en groep 2: 6-vwo) en zes meer ervaren lezers (groep 3: bachelorstudenten Nederlands) (n = 14). Vwo-leerlingen zijn geselecteerd op basis van een gemiddelde score op toetsen leesvaardigheid. Daarnaast moesten ze ook geschiedenis in hun profiel hebben om er zeker van te zijn dat er een bepaalde historische basis was tijdens het lezen van de historische teksten.

4. Methode

Er is gebruikgemaakt van de hardop-denken-methode tijdens het lezen van vier korte, literaire teksten: een hoofdstuk uit *Reize door het Aapenland* (J.A. Schasz), ‘De dadels van Hassan’ uit Multatuli’s *Minnebrieven* en twee essays uit deel 1 van *Het sadistische universum*: ‘Het oor van Dionysius’ en ‘De elevated’ (W.F. Hermans). Daarnaast werd er via www.literatuurgeschiedenis.nl gebruikgemaakt van de relevante context van het werk van de auteurs.

5. Resultaten en conclusie

Wat doet een leerling zoal als hij een historische tekst leest? Onderstaand fragment is een transcriptie van wat een 4-vwo-leerlinge tijdens de eindopdracht ‘historisch redeneren’ heeft geproduceerd. De taak was om historische overeenkomsten en verschillen tussen de teksten te benoemen.

OK, verschillen samen en dat soort dingen. OK, even kijken, hoor.

[...]

Nou, het klinkt allemaal wel een beetje depressief. Het is allemaal heel erg – hoe noem je dat? – dat alles slecht is enzo. En het is echt gewoon: er is geen toekomst meer en het zijn allemaal, nou de meeste verhalen hebben volgens mij wel een moraal hierin.

[...]

En het heeft allemaal wel een melancholisch ondertintje eigenlijk. Ik weet niet het lijkt gewoon zo, aan die schrijfstijl enzo.

[...]

Nou ja, vooral die moraal zit er heel duidelijk in. Het eerste verhaal was dat die gast te lang twijfelt en uiteindelijk niemand kan redden. En Hassan wenste dat als zijn dadels groter waren, maar het uiteindelijk realiseert dat het toch niet zo was enzo. En Dionysius die wou alle macht krijgen en maar paranoïde werd en die trein die moet worden opgebroken, omdat die slecht is ofzo, maar uiteindelijk goed was voor al die mensen die eronder wonen enzo. En toen kwam er die ene tekst die er een beetje heel erg niet helemaal bij paste in mijn ogen over hoe goed het werk van Willem Frederik Hermans is. Ik zie er geen moraal in eigenlijk. Het is gewoon een betoog waarom zijn werk geweldig is.

[...]

Nou ja, dat is vooral verschil. Ik zie op zich wel heel veel overeenkomsten tussen deze dingen. Dit zijn volgens mij allemaal fictieverhalen of tenminste gewoon... ja, het zijn gewoon vertelverhalen enzo.

[...]

En dat is gewoon een betoog eigenlijk met argumenten enzo.

[...]

Een verklaring daarvoor. Sowieso is de verklaring van het verschil gewoon, omdat het een heel ander soort tekst is. Het is geen vertelverhaaltje ofzo. Dus dat verschilt ook heel

erg. Verklaring van die veranderingen enzo. Ja, het is wel duidelijk dat sommige teksten wat ouder zijn door kapitalisatie van sommige letters die een beetje raar zijn. De schrijfwijze gewoon met al die streepjes enzo.

[...]

Verder nog, sommige woorden klinken een beetje oud, ouder dan andere tenminste.

[...]

Even kijken, er is ook wel een groot verschil in dat oor van Dionysius, want daar schrijft de schrijver zelf ook dat hij erin zit. Hij heeft zo iets van: ik bezit een oud geschiedenisboek ofzo. Dat is ook wel wat anders. Want de rest is volgens mij ook al: hij zei het vertelsituatie dingetjes.

[...]

En even kijken...ik weet niet zozeer de volgorde van de tijd eigenlijk. Ik denk dat tja dat 'Lang delibereren alles verloren' kan wel eens komen uit de middeleeuwen of zo iets denk ik. Dat Dionysiusding, dat weet ik niet zeker, maar dat zit denk ik ergens tussen de renaissance en de moderne tijd, ergens daartussen. En die dadels van Hassan, dat is moeilijk...dat kan tijdens die Tweede Wereldoorlog, nee niet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar ergens die periode daarom, want dat was die periode met dadaïsme, surrealisme en inspiratie uit oude culturen enzo of tenminste culturen van veraf, zoals Afrika en Azië en al die dingen en dit is een verhaal uit het oosten, denk ik, dus het kan. En die *elevated* doet me denken aan iets van ik weet niet de Industriële Revolutie of zo iets eigenlijk. Maar dat kan niet, omdat er toen nog geen trein was volgens mij, geen elektrische trein. Dus dit is een modern en het is volgens mij een sloppenwijk enzo. Je had ook een Chinese bioscoop enzo, dus het is sowieso wat moderner.

[...]

Even kijken, hoor...ja, ik weet eigenlijk niet meer.

Figuur 2: Transcriptie tekst van een 4-vwo-leerlinge tijdens de eindopdracht 'historisch redeneren'.

Opvallend is dat het onderzoek in het algemeen laat zien dat er nauwelijks verschillen zijn tussen vwo-leerlingen en studenten. Men kan stellen dat (deze) studenten te weinig vooruitgang hebben getoond. Dat komt wellicht doordat ze niet door het traditioneel literatuuronderwijs zijn gestimuleerd om een hoger niveau van literaire competentie te bereiken. Er lijkt sprake te zijn van stagnatie in de loop van het onderwijs in vwo-bovenbouw en zelfs onder de studenten die een universitaire opleiding Nederlands volgen. Dat lijkt de weg vrij te maken voor vervolgonderzoek naar een effectiever soort literatuuronderwijs.

Referenties

Boxtel, C. Van & J. Van Drie (2012). "‘That’s in the Time of the Romans!’ Knowledge and Strategies Students Use to Contextualize Historical Images and Documents". In: *Cognition and Instruction*, vol. 30, nr. 2, p. 113-145.

ZEVENENTWINTIGSTE CONFERENTIE ONDERWIJS NEDERLANDS

Drie, J. Van & C. Van Boxtel (2008). "Historical reasoning". In: *Educational Psychology Review*, vol. 20, nr. 2, p. 87-110.

Drie, J. Van & C. Van Boxtel (2011). "‘In Essence I’m Only Reflecting’. Teacher Strategies For Fostering Historical Reasoning In Whole Class Discussions". In: *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, vol. 10, nr. 1, p. 55-66.

Laan, N. (1997). *Het belang van smaak*. Amsterdam: Historisch seminarium van de Universiteit van Amsterdam.

Witte, T. (2008). *Het oog van de meester*. Delft: Eburon.

Zonneveld, P. van (red.). (2010). *Max Havelaar. Multatuli*. Amsterdam: Amsterdam University Press.